

QUVA TUMANI VA QUVASOY SHAHRIDA MADANIY MEROS OBYEKTLARINING TARIXIY SHAKLLANISHI, HUDUDIY TAQSIMOTI VA TURIZM SALOHIYATI (GIS TAHLILI ASOSIDA)

Talabjonov Bunyodbek Saidahmad o'g'li,
Farg'ona davlat universiteti O'zbekiston tarixi kafedrası, tayancha doktoranti.
E-mail: talabjonovb@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20199427>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Farg'ona viloyatining Quva tumani va Quvasoy shahrida joylashgan madaniy meros obyektlarining tarixiy shakllanishi hamda hududiy taqsimoti tahlil qilingan. Tadqiqotda geografik axborot tizimlari (GIS), xususan, Kernel Density Estimation (KDE) usuli asosida obyektlarning fazoviy joylashuvi o'rganildi. Tahlil natijalari madaniy meros obyektlarining hududiy taqsimoti ularning tarixiy rivojlanish bosqichlari bilan bevosita bog'liqligini ko'rsatdi. Shuningdek, hududlarning turizm salohiyati baholanib, Quva tumanining tarixiy markaz sifatida yuqori imkoniyatlarga ega ekanligi, Quvasoy shahrining esa istiqbolli rivojlanish yo'nalishlari mavjudligi aniqlandi. Tadqiqot natijalari madaniy merosni muhofaza qilish va uni turizm tizimiga integratsiya qilishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: madaniy meros, GIS, fazoviy tahlil, KDE, tarixiy rivojlanish, hududiy taqsimot, turizm salohiyati, Quva, Quvasoy.

Аннотация. В статье анализируется историческое формирование и территориальное распределение объектов культурного наследия в Кувинском районе и городе Куvasай Ферганской области. В исследовании применены геоинформационные системы (ГИС), в частности метод оценки ядерной плотности (KDE), что позволило выявить пространственные особенности размещения объектов. Результаты показали, что территориальное распределение объектов культурного наследия тесно связано с историческими этапами развития региона. Также дана оценка туристического потенциала исследуемых территорий: Кува рассматривается как исторический центр с высоким туристическим потенциалом, тогда как Куvasай обладает перспективами дальнейшего развития. Полученные результаты имеют важное научно-практическое значение для сохранения культурного наследия и его интеграции в туристическую сферу.

Ключевые слова: культурное наследие, ГИС, пространственный анализ, KDE, историческое развитие, территориальное распределение, туристический потенциал, Кува, Куvasай.

Abstract. This article examines the historical formation and spatial distribution of cultural heritage sites in the Kuva district and Kuvasoy city of the Fergana region. The study employs Geographic Information Systems (GIS), particularly Kernel Density Estimation (KDE), to analyze spatial patterns. The findings reveal that the distribution of cultural heritage sites is closely linked to historical development processes. The tourism potential of the studied areas is also evaluated, showing that Kuva functions as a historical center with high tourism capacity, while Kuvasoy demonstrates promising development prospects. The results provide important scientific and practical insights for the preservation of cultural heritage and its integration into the tourism sector.

Keywords: cultural heritage, GIS, spatial analysis, KDE, historical development, spatial distribution, tourism potential, Kuva, Kuvasoy.

Kirish. O‘zbekiston hududi qadimdan boy tarixiy-madaniy merosga ega bo‘lib, ushbu meros obyektlari hududlarning tarixiy rivojlanishi, ijtimoiy-iqtisodiy hayoti va madaniy jarayonlarini o‘zida aks ettiradi. Farg‘ona vodiysi, xususan, Quva tumani va Quvasoy shahri tarixiy taraqqiyotning turli bosqichlarini o‘zida mujassam etgan hududlar sifatida alohida ilmiy qiziqish uyg‘otadi.

Quva qadimiy shahar sifatida arxeologik jihatdan muhim markaz bo‘lsa, Quvasoy nisbatan yangi, sanoatlashuv jarayonlari asosida shakllangan hudud hisoblanadi. Shu bois ushbu hududlarda madaniy meros obyektlarining joylashuvi ham tarixiy rivojlanish jarayonlari bilan bevosita bog‘liqdir.

Adabiyotlar tahlili. Mazkur tadqiqotda Quva tumani va Quvasoy shahri tanlab olinishi nafaqat ularning tarixiy shakllanishidagi farqlar, balki hududiy jihatdan o‘zaro yaqin joylashganligi bilan ham izohlanadi.

Xususan, ushbu ikki hududning bir-biriga qo‘shni bo‘lishiga qaramay, ularning tarixiy rivojlanish yo‘llari hamda madaniy meros obyektlarining hududiy taqsimoti sezilarli darajada farqlanadi. Bu esa bir xil geografik sharoitda shakllangan hududlarda tarixiy omillarning fazoviy tuzilishga qanday ta’sir ko‘rsatganini aniqlash imkonini beradi. Shu jihatdan, Quva va Quvasoy hududlarini qiyosiy o‘rganish madaniy meros obyektlarining joylashuvi va ularning turizm salohiyatini baholashda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi — Quva tumani(1-rasm.) va Quvasoy shahrida(2-rasm.) madaniy meros obyektlarining tarixiy shakllanishi hamda hududiy taqsimotini GIS texnologiyalari asosida tahlil qilish orqali ularning turizm salohiyatini baholashdan iborat. O‘zbekiston hududi qadimdan boy tarixiy-madaniy merosga ega bo‘lib, ushbu meros obyektlari hududlarning tarixiy rivojlanishi, ijtimoiy-iqtisodiy hayoti va madaniy jarayonlarini o‘zida aks ettiradi [1]. Farg‘ona vodiysi, xususan, Quva tumani va Quvasoy shahri tarixiy taraqqiyotning turli bosqichlarini o‘zida mujassam etgan hududlar sifatida alohida ilmiy qiziqish uyg‘otadi [2].

Tadqiqot metadologiyasi.

1. Quva va Quvasoy hududlarida madaniy meros obyektlarining tarixiy shakllanishi. Farg‘ona vodiysi qadimdan yirik sivilizatsiyalar chorrahasida joylashgan bo‘lib, bu hududda ilk shahar madaniyati shakllangan. Quva tumani ana shunday qadimiy markazlardan biri bo‘lib, uning hududida ko‘plab arxeologik yodgorliklar, qadimgi shahar qoldiqlari va tarixiy obidalar mavjud. Quva tumani hududida jami 36 ta madaniy meros obyekti ro‘yxatga olingan bo‘lib, ularning tarkibiy tuzilmasida arxeologik obyektlar ustunlik qiladi. Jumladan, 24 ta obyektlar arxeologik, 4 tasi me’moriy, 2 tasi monumental san’at yodgorliklari hamda 6 tasi diqqatga sazovor joylar toifasiga kiradi[6].

Tarixiy manbalarga ko'ra, Quva hududi qadimda savdo yo'llari kesishgan nuqtada joylashgan bo'lib, u iqtisodiy va madaniy markaz sifatida rivojlangan. Bu esa mazkur hududda madaniy meros obyektlarining zich joylashuviga olib kelgan.

Quvasoy shahri esa asosan XX asrda, ayniqsa sovet davrida sanoat markazi sifatida shakllangan. Natijada bu hududda tarixiy meros obyektlari nisbatan kamroq va tarqoq holda joylashgan.

Demak, har ikki hududda madaniy meros obyektlarining joylashuvi ularning tarixiy rivojlanish bosqichlari bilan chambarchas bog'liq.

Tarixiy manbalarga ko'ra, Quva hududi qadimda savdo yo'llari kesishgan nuqtada joylashgan bo'lib, u iqtisodiy va madaniy markaz sifatida rivojlangan [3].

Quvasoy shahri esa asosan XX asrda, ayniqsa sovet davrida sanoat markazi sifatida shakllangan bo'lib, bu jarayon hududning ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishiga bevosita ta'sir ko'rsatgan [4].

Quvasoy shahri hududida jami 8 ta madaniy meros obyekti ro'yxatga olingan bo'lib, ularning 7 tasini arxeologik yodgorliklar tashkil etadi. Bu ko'rsatkich hududda qadimiy tarixiy qatlamlar mavjud bo'lishiga qaramay, madaniy meros obyektlarining umumiy soni kamligini ko'rsatadi. Shuningdek, faqat 1 ta monumental obyektning mavjudligi hududning tarixiy-madaniy infratuzilmasi nisbatan cheklanganligini ifodalaydi[6].

2. Madaniy meros obyektlarining hududiy taqsimoti va GIS asosidagi tahlil.

Tadqiqotda geografik axborot tizimlari (GIS) asosida madaniy meros obyektlarining fazoviy taqsimoti tahlil qilindi. Xususan, Kernel Density Estimation (KDE) usuli orqali obyektlarning zichlik darajasi aniqlanib, ularning hududiy klasterlari belgilandi. Tahlil natijalariga ko'ra, Quva tumanida madaniy meros obyektlari asosan markaziy hududlarda to'plangan bo'lib, bu yerda yuqori zichlikka ega klasterlar shakllangan. Ushbu holat hududning qadimdan yirik tarixiy markaz bo'lganligini tasdiqlaydi.

Quvasoy shahrida esa obyektlarning tarqoq joylashuvi kuzatilib, alohida kichik klasterlar shakllangan. Bu esa hududning nisbatan yangi shakllanganligini va tarixiy obyektlar sonining kamligini ko'rsatadi. Shunday qilib, GIS asosidagi fazoviy tahlil tarixiy jarayonlarning hududiy aksini aniqlash imkonini berib, madaniy meros obyektlarining joylashuvi tarixiy rivojlanish bilan uzviy bog'liqligini tasdiqlaydi. Geografik axborot tizimlari (GIS) tarixiy jarayonlarning hududiy aksini aniqlashda zamonaviy ilmiy vosita sifatida keng qo'llanilmoqda [5]. Tadqiqot natijalari Quva hududida tarixiy obyektlarning markazlashgan holda joylashganligini ko'rsatib, bu hudud qadimdan yirik tarixiy markaz bo'lganligini tasdiqlaydi [6].

3. Madaniy meros obyektlarining turizm salohiyati va rivojlanish istiqbollari. Madaniy meros obyektlari turizmni rivojlantirishning muhim

resurslaridan biri hisoblanadi. Quva tumanida obyektlarning markazlashgan holda joylashuvi turizm infratuzilmasini rivojlantirish va turistik yoʻnalishlar tashkil etish uchun qulay imkoniyat yaratadi. Fargʻona viloyatida madaniy meros obyektlarini turizm tizimiga integratsiya qilish boʻyicha olib borilayotgan ishlar hududlarning tarixiy merosini zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarga moslashtirishga qaratilgan. Bu borada viloyat Madaniy meros boshqarmasi hamda Turizm boshqarmasi tomonidan qator loyihalar ishlab chiqilgan.

Tahlillar va natijalar. Jumladan, Quva tumani hududida joylashgan “Quva shahristoni” arxeologik majmuasini rivojlantirish boʻyicha kompleks loyihalar ishlab chiqilgan boʻlib, ular hududning tarixiy ahamiyatini tiklash va turizm salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Loyihaga koʻra, shahriston hududining shimoli-gʻarbiy qismida “Fargʻona vodiysi dinlari muzeyi”ni tashkil etish, mudofaa devori asosida “Qoraxoniylar arki” kirish qismini barpo etish, shuningdek, “Ahmad al-Fargʻoniy”ga bagʻishlangan ramziy majmua va zarbxona qurish rejalashtirilgan[8].

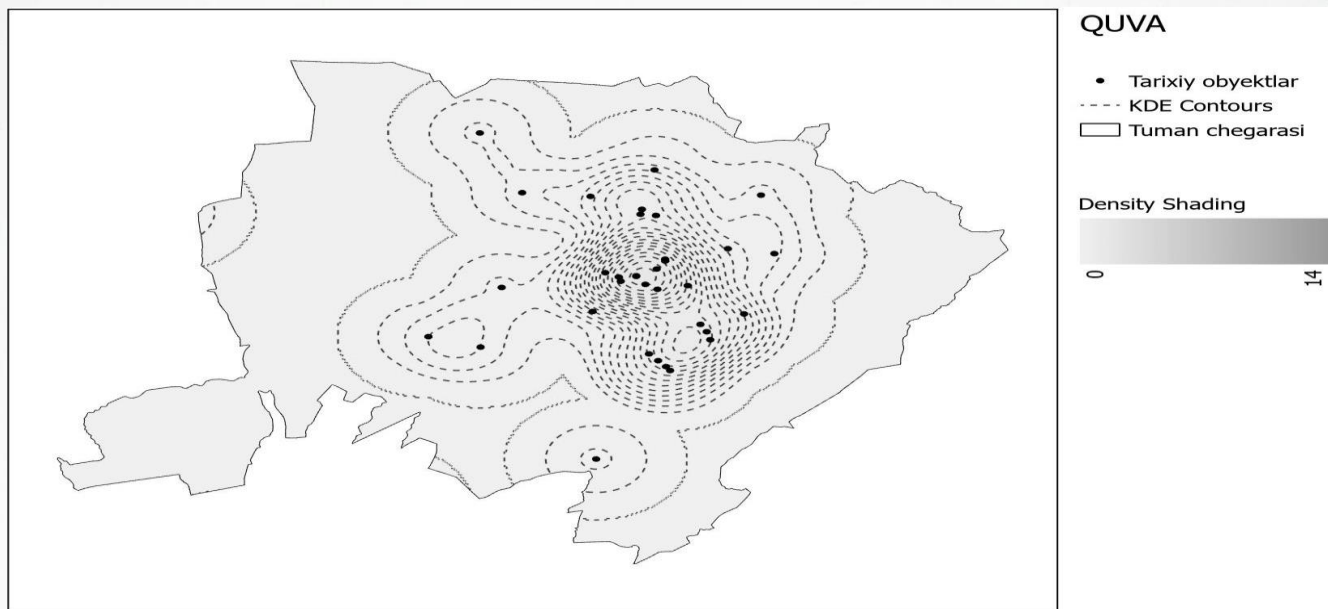
Mazkur tashabbuslar tarixiy meros obyektlarini nafaqat saqlash, balki ularni turizm resursiga aylantirish orqali hududiy rivojlanishni taʼminlashga qaratilgan boʻlib, bu jarayon madaniy merosning zamonaviy funksional ahamiyatini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Quvasoy shahrida esa mavjud obyektlar asosida yangi turistik yoʻnalishlar ishlab chiqish, ularni hududiy markazlar bilan bogʻlash hamda infratuzilmani rivojlantirish orqali turizm salohiyatini oshirish mumkin. Shuni alohida taʼkidlab oʻtish joizki, sovet davrida Quvasoy shahrida joylashgan arxeologik obyektlar turizm masshrutlariga kiritilgan. 1970-yillarda sobiq ittifoq davrida madaniy meros obyektlarini turizm sohasiga jalb etish siyosati doirasida Fargʻona viloyatida ham muayyan ishlar amalga oshirilgan. Xususan, 1972-yilda Quvasoy shahridagi Arsif va Mugʻposhsho arxeologik yodgorliklari, 1974-yilda esa Soʻfon yodgorligi asosida ittifoq ahamiyatiga ega turistik marshrutlar yoʻlga qoʻyilgan. Ushbu holat sovet davrida madaniy meros obyektlaridan turizm maqsadlarida foydalanish amaliyoti mavjud boʻlganligini koʻrsatadi hamda mazkur hududlarning turizm tarixida muhim bosqich hisoblanadi[9]. Madaniy meros obyektlari turizmni rivojlantirishning muhim resurslaridan biri boʻlib, ularni samarali boshqarish hududiy iqtisodiy rivojlanishga xizmat qiladi [7].

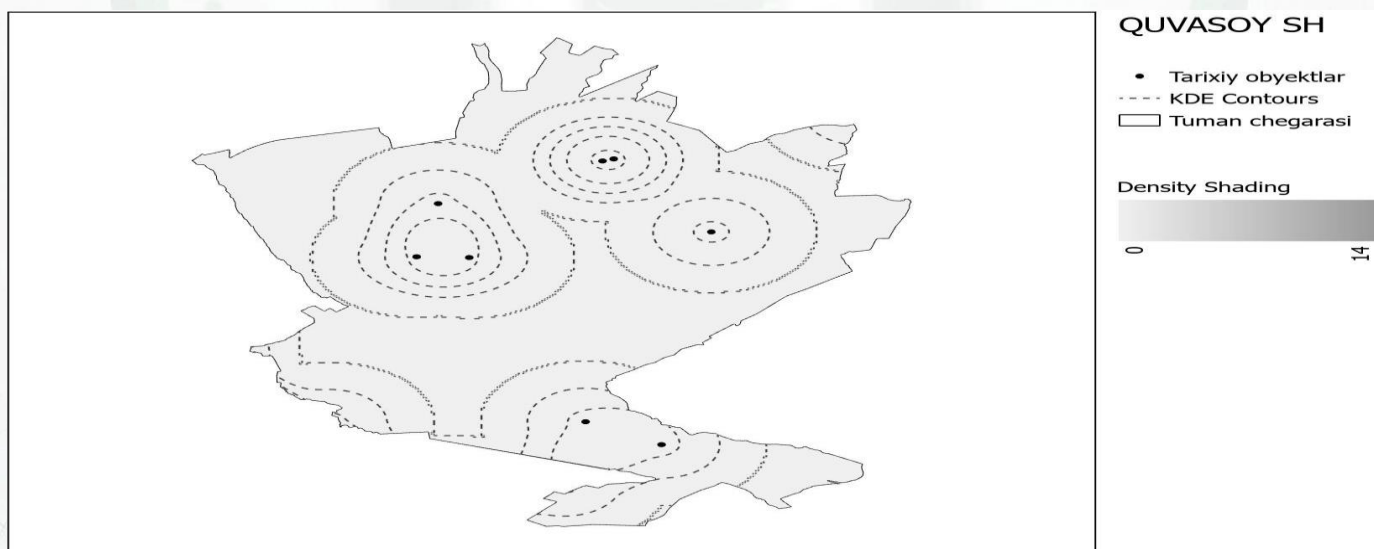
Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, madaniy meros obyektlarining hududiy taqsimoti ularning tarixiy shakllanish jarayonlari bilan bevosita bogʻliqdir. Quva tumani qadimiy tarixiy markaz sifatida obyektlarning yuqori zichligi bilan ajralib tursa, Quvasoy shahri nisbatan yangi shakllangan hudud sifatida ularning tarqoq joylashuvi bilan tavsiflanadi.

GIS texnologiyalari yordamida amalga oshirilgan fazoviy tahlil tarixiy jarayonlarning hududiy ifodasini aniqlashda samarali vosita bo‘lib xizmat qildi.

Mazkur tadqiqot natijalari madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish, ularni turizm tizimiga integratsiya qilish hamda hududiy turizmni rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

1-rasm. Quva tumanida yadroviy zichlikni baholash (KDE) natijalari.

2-rasm. Quvasoy sharida yadroviy zichlikni baholash (KDE) natijalari

Foydalanilgan abiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. “Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to‘g‘risida”. – Toshkent, 2001.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. PQ-4068-son qaror. – 2018.
3. Абдуллаев Б.М. Андижон вилоятида археологик ёдгорликлар // Фарғона водийси тарихи янги тадқиқотларда. – Фарғона, 2014.

5. Longley P.A., Goodchild M.F. **Geographic Information Systems and Science**. – Wiley, 2015.
6. Farg'ona viloyati Madaniy meros agentligi. **2021-yilgi joriy arxiv ma'lumotlari**.
7. Farg'ona viloyati Madaniy meros agentligi. **2023-yilgi joriy arxiv ma'lumotlari**.
8. UNESCO. **World Heritage and Tourism in a Changing Climate**. – Paris, 2016.
9. **Shamsiyeva M.X., Talabjonov B.S.** *Farg'ona vodiysida madaniy meros obyektlarini muzeylashtirishning turizm industriyasidagi o'rni (2016–2020-yillar)*. – Farg'ona: "Classic" nashriyoti, 2023. – 107 b.
10. **Мансуров М.Ш.** *Фарғона vodiysida turizmning rivojlanishi jaraёнлари va ҳолати (1980–2018 йй.): тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация*. – Тошкент, 2020. 169 б.

